

KAYSERİ BÜNYAN'DA TESPİT EDİLEN HALI DOKUMA İLE İLGİLİ RİTÜELLER VE SÖZLÜ KÜLTÜR

Mustafa GENÇ ve İsmail SOLAK*

ÖZ

Türk el dokumaları, içerisinde birçok uygulama ve ritüeli de barındıran önemli bir kültür değeridir. Türk kültüründe dokuma yaygı ve kullanım eşyası olmanın ötesinde binlerce yıllık birikimi günümüze kadar taşıması açısından da önemlidir.

Geçen yüzyılın sonuna kadar halı dokumanın günlük yaşantının bir parçası olduğu Kayseri Bünyan'da halı dokumanın başlangıcından bitimine kadar yapılan bazı uygulamalar, dokuma yapan kadınlar arasında günümüze kadar yaşatılmıştır. Bu ritüeller rastgele davranışlar değil, bir amaca yönelik uygulamalardır. Ritüeller beraberinde sözlü kültürü de taşır. Türk kültürünün özelliklerini taşıyan bu ritüellerin uygulanması sırasında dillendirilen dua ve dilek içerikli cümleler, mâni ve türkü gibi sözlü kültür ürünleri de dikkate değerdir. Alan araştırmasına dayanan çalışmada Bünyan'daki halı dokuma kültürü içerisinde yer alan ve günümüze kadar ulaşabilmiş ve tespit edilebilmiş ritüeller, uygulamalar ve sözlü kültür ürünleri anlatılacaktır.

Çalışma nitel araştırma yönteminden 'doğal araştırma' ve yüz yüze görüşme şeklinde planlanmış olmasına rağmen tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 pandemisi nedeniyle görüşmeler telefonla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin doğruluğu için aynı konuda 10 farklı kişi ile görüşülmüştür.

* Doç. Dr. - Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı, Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı - Milli Eğitim Bakanlığı
e- posta: mustafagenc@sdu.edu.tr / solakismail79@gmail.com / ORCID: 0000-0001-8702-538X / ORCID: 0000-0002-7047-3204

Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2020.141>

Makale Gönderim Tarihi: 02.11.2020 / Makale Kabul Tarihi: 30.11.2020

Genç, Mustafa ve Solak, İbrahim (2020). "Kayseri Bünyanda Tespit Edilen Halı Dokuma İle İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür", *Arış*, Aralık - Sayı: 17, s. 80-101.

Alan araştırması sırasında karşılaşılan sorunlar ve verilerin doğruluğu farklı kişilere sorularak aşılmıştır. Araştırma bu yönü ile de farklı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Bünyan, Dokuma, Halı, Ritüel, Sözlü Kültür.*

ABSTRACT

RITUALS AND ORAL CULTURE RELATED TO CARPET WEAVING DETECTED IN KAYSERİ BÜNYAN

It is an important cultural value that includes many practices and rituals in Turkish hand weaving. In Turkish culture, weaving is also important in terms of carrying thousands of years of accumulation to the present, beyond being a mat and use item.

In Kayseri Bünyan, where carpet weaving was a part of daily life until the end of the last century, some applications from the beginning to the end of carpet weaving have survived to the present day among women weaving. These rituals are not random acts but purposeful practices. Rituals also carry oral culture with them. During the implementation of these rituals, which bear the characteristics of Turkish culture, sentences containing prayers and wishes, oral cultural products such as mâni and folk songs are also remarkable. In this study, the rituals, practices and oral culture products that are in the carpet weaving culture in Bünyan and that have survived and have been detected until today will be explained.

The study was conducted by telephone due to the Covid 19 pandemic, which was planned as a qualitative research method, 'natural research' and face-to-face interviews. When seen on hand, 10 different people were interviewed at the same time. The problems encountered during the field research and were overcome by asking different people. The research has been different in this aspect, too.

Keywords: *Bünyan, Weaving, Carpet, Ritual, Oral Culture.*

1. Giriş

Halılarla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, yörelere göre dokumaların teknik, motif, malzeme, desen ve renk özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Dokuma kültürü ile ilgili yapılan çalışmalarda dokuma sürecinin bir parçası olan ritüeller ve sözlü kültüre ise çok fazla değinilmediği görülmektedir.

İnsan yaşantısı doğumdan ölüme kadar bir ritüeller bütünüdür. Sembolik anlamlar içeren ritüeller; "ayın, âdet haline gelmiş olan"¹, şeklinde tanımlanmaktadır. Sözlü kültür ise sözlü olarak aktarılan kültür öğelerinin tamamını içerir. Ritüeller ve bu ritüellerin kapsamı içinde yer alan sözlü kültür öğeleri, geçmiş zamanı bugüne, bugünü de geleceğe bağlayan bir özellik taşır.

Önceleri ihtiyaçtan doğan, sonrasında estetik bir özellik kazanan halılar, Türk kültür tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Halı dokuma geleneğinin beraberinde gelişen uygulamalar ve sözlü kültür hem halkbilim hem de halk edebiyatının çalışma alanında düşünüldüğünden halı araştırmacıları tarafından çok fazla ele alınmamıştır.

Halı dokuma, Anadolu'nun birçok yöresinde yapılmaktadır. Bünyan, Anadolu'daki önemli dokuma merkezlerinden biridir. İlçe zengin bir Türkmen kültürünün bulunduğu ve geçen yüzyılın sonlarına ka-

1 <https://sozluk.gov.tr/TDK.8.8.2020> tarihli erişim.

dar birçok hanenin halı dokuyarak geçimini sağladığı bir yerdir. Halı dokuma sürecinde dikkate değer uygulamalar ve birçok sözlü kültür ögesi gelişmiştir. Hem dokuma işi hem de bu kültürel öğeler anadan kıza usta-çırak ilişkisi içinde aktarılarak günümüze kadar gelmiştir.

Dokuma sürecinde yapılan uygulamaların temelini inildiğinde bunların; nazardan korunma, şans, iyi baht, mutluluk, işi çabuklaştırma ve bağlılık gibi anlamlar içerdiği görülmektedir. Uygulamalar sırasında dillendirilen sözlü kültür öğelerinde de aynı kavramlar karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu halk kültüründe düğüm atmanın büyüsel bir anlam ifade ettiği düşünülürse halı dokuma süreci baştan sona büyü bir uygulamalar bütünü, halının kendisi de büyü bir nesnedir denilebilir.

Alan araştırması, yüz yüze görüşme tekniği ile yapılması planlanan çalışma Covid 19 pandemisi nedeniyle telefonda görüşme şeklinde gerçekleşmiştir. Mart 2020 öncesi elde edilen veriler yüz yüze görüşme ile elde edilmiştir. Çalışmada halı tezgâhının hazırlanmasından başlayarak halının bitirilip tezgâhtan çıkarılmasına kadar geçen süreçte yapılan uygulamalar ve sözlü kültür öğeleri anlatılacaktır.

2. Tespit Edilen Ritüeller ve Sözlü Kültür

2.1. Elimi Kuş Eyle...

Bünyan da halı dokuma günlük yaşamın bir parçasıdır. Çok emek gerektiren ve çok zaman alan bir iş olduğu için dokumaya başlanmadan önce evde genel bir temizlik yapılır. Çünkü dokuma işi başlayınca evin diğer gündelik işlerinde aksama olacaktır.

Halı çözüğü evde yapılır ve çözüğü hazırlayan kişiye yemek hazırlanır. Çözgü çözme bittikten sonra çözüğü hazırlayan kişiye paranın yanı sıra havlu, çorap, çamaşır gibi hediyeler verilir.²

Çözgü bittikten sonra dokuyucular tarafından çakıldak adı verilen el gücüleri yapılır. Tezgâhın üzerine ilmelik ipler asılarak tezgâh ertesi gün halı dokumaya hazır hale getirilir.

Fotoğraf 1: Dokunmaya Hazır Yeni Çözölmüş Halı Tezgâhı (Ercan Efilti Arşivi).

² Kaynak kişi: Zümrüt Koşça'dan alınan bilgilere göre (24.05.2020)

Halı dokumaya başlamadan bir gece önce dokuyucular ellerine kına yakar. Kınanın, elleri çözüden kaynaklanan yaralardan koruduğuna inanılır. Kadınlar arasında Fatma Ana'nın kınasız durmadığı ve kınalı elle iş görmeyen sevap olduğu gibi bir inanış da vardır. Büyük boyutlu halılar birkaç kişi tarafından yardımlaşarak dokunur. Buna yörede "öndüçleme" denir. Kadınlar bu şekilde emeğini ödünç vermiş olurlar.³

Türk dokuma kültüründe Hz. Fatıma'dan geldiği düşünülen bir bereket inancı vardır. Dokuma aslında insanın kendini okuması, kendini bilme sürecidir. El motifi İslam inancı sonrasında Hz. Fatıma'ya bağlanarak işi yapanın elinin kendi değil Fatma ananın eli olduğu belirtilir. Böylece yapılan işin daha kolay, kullanılan malzemenin de daha bereketli olduğuna inanılmıştır. Türk el dokuma kültürü bu bereket kültürünün yansımasıdır denilebilir.

Fotoğraf 2: Halıya Dokumaya Başlangıç (Hasan YÜKSEL Arşivi).

Halıya başlarken "Elimi kuş eyle. Yerimi taş eyle. Şunu bana üç günlük iş eyle ya Rabbi" diyerek bir dua cümlesi söylenir. Elimini kuş eyle diyerek ellerin bir kuşun kanat çırpması gibi hızlı işlemesi, yerimi taş eyle diyerek başka işlerle oyalanmadan sadece tezgâh başında oturup halı ile uğraşılması, şunu bana üç günlük iş eyle diyerek halının tez zamanda bitirilmesi isteği dile getirilmiş olur.⁴

3 Kaynak kişi: Reyhan Özdemir'den alınan bilgilere göre (21.05.2020)

4 Kaynak kişi: Fatma Solak'tan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

Fotoğraf 3: Halı Dokuyan Kadınlar (Seyit Burhanettin Akış Arşivi).

Fotoğraf 4: Halı Dokuyan Kadınlar (Ercan Efilti Arşivi).

Toprakçalık kısmı dokunup artık halının ilmeli kısmına gelindiğinde düğüm atmaya başlanırken ayağı çabuk, canı tez bir çocuk dışardan koşarak gelir ve halı dokuyanlara üç kere “kolay gele” der. Dokuyucular da çocuğa üç kere “hoş geldin” dedikten sonra “Benim elim değil Fatma anamızın eli” diyerek ilk ilmeleri atmaya başlarlar.⁵

Eğer gelinlik kız için çeyiz halısı dokunuyorsa ilk düğümü onun atması istenir. Bunun yanı sıra halıya eli çabuk, işi hep rast giden, becerikli ve hayatında mutlu olan birinin başlaması daha iyi karşılanır. Böylelikle dokuma işi aksamadan yürüyecek, halıyı alacak ya da kullanacak olan kişinin de mutlu olması sağlanacaktır.⁶

Fotoğraf 5: Halının Başlangıcında Koşturulan Çocuk (Seyit Burhanettin Akbaş Arşivi).

Halıya başladıktan sonra yedi sıra tamamlanmadan kesinlikle dokuma bırakılmaz ve tezgâhın başından kalkılmaz. Eğer yedi sıra olmadan bırakılırsa dokuma işinin uzun süreceği ve bitmeyeceği inancı vardır⁷. Yedi sayısı hem Gök Tanrı inancında hem de İslam dininde kutsal kabul edilen bir sayıdır.

2.2. Üzerlik, Nazarlık

Anadolu Türk kültürü içinde insanların en çok sakındığı ve korunmak için çeşitli uygulamalar yaptığı olgulardan biri nazar inancıdır. Halı ile ilgili de en çok korkulan nazar değmesidir. Dokunan halının nazara gelmemesi için tezgâhın görülebilecek bir tarafına üzerlik otu, nazar boncuğu ve iğde dalından yapılmış nazarlıklar asılır. Üzerlik otu Asya'dan Anadolu'ya bütün Türk dünyasında nazarlık olarak kullanılan bir bitkidir. Bünyan ve köylerinde iğde ağacı dallarının nazara karşı koruduğu inancı yaygındır. Bu sebepten dolayı çakıldak adı verilen el gücülerini de iğde dalından yapılırlar.

5 Kaynak kişi: Fatma Solak'tan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

6 Kaynak kişi: Gülay Uyumaz'dan alınan bilgilere göre (20.05.2020)

7 Kaynak kişi: Fatma Solak'tan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

Fotoğraf 6: Tezgâhın Yan Ağacında Asılı Üzerlik Otu ve İğde Dalından Nazarlık (İsmail Solak Arşivi).

Eğer halı dokunurken dışarıdan, nazarının değdiği bilinen ve inanılan biri girerse o kişi söz söylemeden dokuyuculardan birinin söz söylemesi gerekir. Bu durumun nazarı engellediğine inanılır.⁸

Halıyı nazardan korumak için yapılan bir başka uygulama da bilinçli yapılan renk hatalarıdır. Halının sadece tezgâhtayken değil dokunup eve serildikten sonra da nazara geleceğine inanılır. Bu sebeple halıyı nazardan korumak için, özellikle bordür desenlerinde bilerek renk hatası yapılır ve motiflerden biri halının bütünündekinin tersine farklı bir renkle dokunur.

2.3.Kader Çiçeği, Dilekler, Adaklar

Özellikle genç kızlar, halıya başlarken dağa, yaylaya giden büyüklerinden kader çiçeği denilen bir bitkiden söküp getirmelerini isterler. Kader çiçeği adı verilen bu bitki kökünden söküldüğü halde uzunca bir süre suya ve toprağa ihtiyaç duymadan büyümeye devam edebilen bir bitkidir. Genç kızlar, bir dilek tutarak bu çiçeği baş aşağı gelecek şekilde tezgâhın yan ağaçlarından birine asarlar. Eğer halı bitene kadar bu çiçek kurumaz ve büyümeye devam ederse dileklerinin kabul olacağına inanırlar.⁹

⁸ Kaynak kişi: Nasibe Boran'dan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

⁹ Kaynak kişi: Nasibe Boran'dan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

Fotoğraf 7: Kader Çiçeği (İsmail Solak Arşivi).

Gelin olacak kıza çeyiz halısı dokunurken dokuyuculardan biri gelinlik kıza “bu halı kimin evine serilecek?” diye sorar. Kızlar bu soruya “ya ilk oğlanın evine ya tek oğlanın evine” diye cevap verir. İlk oğlana varmaktan murat edilen, evin en büyük gelini olarak diğer gelinlerden üstün bir konumda olmaktır. Tek oğlana varmaktan murat ise evin tek oğlunun eşi olarak değer görmektir. Gelinlik kızlar, bu şekilde evlenmek istediği kişi ile ilgili dileğini söylemiş olur.¹⁰

10 Kaynak kişi: Fatma Solak'tan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

Fotoğraf 8: Halı Dokumayı Öğrenen Kızlar (Hasan Yüksel Arşivi).

Çeyiz halısı dokunurken kızların kendi saç tellerini ilmeklerin arasına karıştırıp halıya dokuması gelenek olmuştur. Saçların dokunduğu halının serildiği eve uğur ve mutluluk getireceğine inanılır. Bu durumun evlilik isteği anlamına gelen saç bağı motifinin bir yansıması olduğu düşünülebilir. Saç tellerini çeyizlik halının ilmekleri arasına düğümlemenin bir başka anlamı da gelin olacak kızı o halının serileceği eve bağlamak düşüncesinden kaynaklanmaktadır.¹¹

Bünyanlı kadınlar ve kızlar için halı bir dilek ve adak aracı olarak da kullanılır. Allah'tan bir dileği olan kadınlar ve kızlar "bu dileğim olursa camiye bir seccade sereceğim" diyerek adakta bulunur. Adak halıları genellikle mihraplı seccade şeklinde dokunur. Bu tür halılar genellikle tek kişi tarafından dokunur ve bazı dokuyucular halıyı bir tespih gibi kullanırlar. Halıyı dokurken her ilmeğe bir zikir çekilir.¹² Çünkü bu halı bir cami mihrabına serilecektir ve karşılığında Allah dokuyucunun dileğini kabul edecektir. Bu durum çalışmayı ibadet sayan Türk-İslam kültürünün bir yansımasıdır.

Fotoğraf 9: Halı Dokuyan Kadın (Hasan Yüksel Arşivi).

11 Kaynak kişi: Ayşe Akkoyun'dan alınan bilgilere göre (01.06.2020)

12 Kaynak kişi: Fatma Solak'tan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

Kadınlar bazen halının başından kalkıp oyalanmamak için ibadetlerini bile tezgâh dibinde yapar, gelinler bebeklerini tezgâh dibinde emzirirler. Dokumanın kısa zamanda bitirilmesi ekonomik ve gelenekler açısından önemlidir.

Fotoğraf 10: Tezgâhın Önünde Namaz Kılan Kadın (Seyit Burhanettin Akbaş Arşivi).

Fotoğraf 11: Halı Tezgâhı Önünde Çocuğunu Avutan Kadın (Seyit Burhanettin Akbaş Arşivi).

2.4. Halı Dokurum Artmaz...

Türk halk edebiyatı içinde manilerin önemli bir yeri vardır. Bu manilerin içinde iş manileri oldukça fazla yer tutar. Bünyan yöresine ait manilerin çoğunluğu da halı üzerinedir. Kadınlar ve genç kızlar bir yandan halı dokurken bir yandan da yaptıkları işe biraz eğlence katmak için maniler söyler. Manilerin içeriğine bakıldığında birçoğunda halıdan şikâyet göze çarpar. Halı, özellikle yeni öğrenenler için ağır ve yorucu bir iştir. Bu durum da manilerdeki şikâyetin sebebidir. Şikâyetlerin bir kısmı da halı ticareti ile uğraşan halıcılarla ilgilidir. Çünkü haklarını alamadıklarını düşünürler. Bütün bunların yanı sıra halı ile ilgili manilerde yöreye özgü desenlerin adlarına ve halıcılıkla ilgili yöresel terimlere de rastlanır.

Halı dokurum artmaz.
Babamın borcu bitmez.
Babamın borcu bitse,
Bana bir altın etmez.

Halı dokurum halı.
Bitmez gâvurun malı.
Şu halılar çıkalı,
Kızların benzi sarı.
Halı dibinde masdar.¹³
Sen bize yol göster.
Bel ağacı¹⁴ kırılmış.
Kızlar halıcı ister.

Enli kenar bitmiyor.
Çividisi¹⁵ yetmiyor.
Halının korkusundan,
Kızlar gelin gitmiyor.¹⁶

Halıya kestim saçak.
Üstüne koydum bıçak.
Burda halı bitmiyor.
Haydi, Avşar'a kaçak.

Halıcı geldi durdu.
Kapıya tık tık vurdu
Orta gül yanlış olmuş.
Gözlüğü taktı buldu

13 Masdar: Çözü çubuğudur.

14 Bel ağacı: Tezgâhın ortasında ipliklerin gerilmesini sağlayan demirlerin tutturulduğu ağaçtır.

15 Yörede lacivert renge çividi denir.

16 Kaynak kişi: Gül Arslan (01.06.2020)

Halıcı gelir halıcı
 Elinde yan ağacı
 Eğer halı çözersen
 Böğrüne girsin sancı.¹⁷

Fotoğraf 12: Halıcı Dokunan Halıyı Kontrol Ediyor (Ercan Efilti Arşivi).

Abamınan¹⁸ kelle¹⁹ ıydım.²⁰
 Kirkidi yanıma koydum.
 Herhal beni verecekler.
 Sandıklı²¹ dokurken duydum.²²

17 S. Burhanettin Akbaş, "Bünyan ve Yöresi Halk Edebiyatı, Folklor ve Etnografyası", s. 206-207.

18 Yörede anneye "aba" denir.

19 2x3 m. boyutlarında halı

20 İymak: Çözgü çözmek anlamında kullanılır.

21 Bünyan yöresinin en ünlü halı desenidir. Çeyizlerde olmazsa olmaz.

22 Kaynak kişi: Nazile Bulun (24.05.2020)

Fotoğraf 13: Çeyizlerin Olmasa Olmazı Sandıklı Halı (İsmail Solak Arşivi).

Tezgâhımın dibinde,
Öğünüm yarım kete.
Kızlar şahbaz dokuyun.
Bayrama halı bite.

Yeşil ipi koşladım.²³
Bir ucunu boşladım.
Buharayı²⁴ kesmeden.
Telekliye²⁵ başladım.²⁶

23 Koşlamak: İki ipi birlikte bükmeğdir.

24 Buhara: Yöreye özgü Türkmen gülü desenidir.

25 Telekli: Yörede kuşların kanat tüyüne telek denir. Karşılıklı büyük yaprakları olan bir desendir. Yapraklar kuş kanadındaki tüylere benzediğinden bu isimle anılır.

26 Kaynak kişi: Fatma Cengiz (21.05.2020)

Fotoğraf 14: Buhara Halı (İsmail Solak Arşivi).

Fotoğraf 15: Telekli Halı (İsmail Solak Arşivi).

Suyu içtim boruçtan.²⁷
 Kirkit vurdum bir uçtan.
 Arşın çeyrek²⁸ dokudum,
 Sırası kırk kuruştan.

İnce çiçek hiç bitmez.
 Anağraya²⁹ ip yetmez.
 Hamidiye³⁰ kızları,
 Halısız gelin gitmez.³¹

27 Boruç: Su içilen testi demektir.

28 Arşın çeyrek: 90x130 cm boyutlarındaki halıdır.

29 Anağra: Hiç boya kullanılmadan koyun yününün doğal rengiyle dokunan halıdır.

30 Hamidiye: Bünyan'ın Cumhuriyetten önceki adıdır.

31 Kaynak kişi: Fatma Solak (18.05.2020)

Fotoğraf 16: Anağra (Natürel) Halı (İsmail Solak Arşivi).

Halı dokurum ince.
Kirmende eğrilince.
Çok da rahat olurum.
Horantamı³² doyurunca.

Bünyanlıyım Bünyanlı.
Halı dokurum kışta.
Ana bana yemekte,
Patatesi iyi haşla.³³

Halı dokurum içten.
Kemerim var gümüştten.
Baba beni evlendir.
Ben usandım bu işten.

Halı dokurum halı.
İlmeği saya saya.
İpi boyayan usta.
Boyasını iyi boya.

32 Horanta: Ev ahali, aile anlamında kullanılır.

33 Kaynak kişi: Havva Koşça (29.05.2020)

Mektup yazdım vardı mı?
Mevla'm etsin yardımını
İlmelere dokudum.
İçimdeki derdimi.³⁴

2.5. Bir Ağıt...

Halı dokurken sadece eğlence olsun diye maniler söylenmez. Kadınların acılarını özlemlerini dile getirdiği içli ağıtlar da vardır. Kocasını askerdeyken öldüğü haberini alan bir gelinin tezgâh başında söylediği ağıt hâlen Bünyanlı kadınların dilindedir.

Fotoğraf 17: Halı Dokuyan Kadın (Seyit Burhanettin Akbaş Arşivi).

34 Kaynak kişi: Perihan Kayıkçı (02.06.2020)

*Asker karısıyım yaktığım saman
Halının başında katığım çaman
Sensiz bu derdime olur mu derman
Aman halıcı bey kaldır halını*

*Tırnaklarım olduilmek yarası
Gözlerim doldu da model karası
Dokuduğum halı ekmek parası
Aman halıcı bey kaldır halını*

*Araba yollarda yanına göçek
Bir daha gelmezsen ağılar içek
Biz de bu dünyadan gelip de geçek
Aman halıcı bey kaldır halını*

*Asker karısıyım yaşlı gezerim
Giyinmez kuşanmaz paslı gezerim
Akranın içinde yalnız gezerim
Aman halıcı bey kaldır halını.³⁵*

2.6. İki Yorgan Bir Yastık...

Bünyan çeyiz geleneğinde halının ayrı bir yeri vardır. Halısı olmayan kızın çeyizi eksik sayılır. Yörede “çeyiz” sözcüğü ile “kalın” sözcüğü aynı anlamda kullanılmaktadır. Kalın ile halı arasında da köken bakımından bir bağ vardır. Bir kıza verilebilecek en kıymetli çeyiz halıdır. Eğer bir gelinin çeyizinde halı yoksa “Halısı yok zilisi yok. İki yorgan bir yastık, eşeğin böğrüne astık” diyerek çeyizin eksikliği dile getirilir.³⁶

2.7. Kesinti

Uzun bir uğraş sonucu halı bitirilip artık kesilip tezgâhtan çıkarıldığı zaman kutlama için uygulamalar yapılır.

Halı tezgâhtan çıkarılır, yere serilir, ön ve arka yüzü süpürülüp temizlenir. Yeni evli bir gelin varsa halının ortasına oturtulur ve “evin eşiğin bu halı gibi parlak olsun” diye dua cümlesi söylenir.

Halı, gelinlik bir kızın çeyizi için dokunmuşsa tezgâhtan çıkınca diğer dokuyucular “Çatal kapılı evlere seresin, üstünde bebek kundaklayasın.” diye dua ederler. Bu sözlerle kızın, varlıklı bir eve gelin gitmesi ve çocuk sahibi olması dileği söylenmiş olur.³⁷

Halı satılmak üzere dokunmuşsa tezgâhtan çıkınca “Allah satı bahası versin” denir. Bu sözle halının yüksek bir fiyatla satılıp kâr elde edilmesi amaçlanmaktadır.

35 Akbaş, a.g.e., s.198.

36 Kaynak kişi: Dudu İnal'dan alınan bilgilere göre (03.06.2020)

37 Kaynak kişi: Gülay Uyumaz'dan alınan bilgilere göre (15.05.2020)

Halı, nişanlanmış bir kızın çeyizi için dokunmuşsa, halının kesileceği gün kızın kayınvalidesine haber verilir. Kayınvalide kendi tarafının büyüklerinden birkaç kadınla beraber kızın evine gelir. Gelirken dokuyuculara tatlı, börek, çerez, meyve gibi yiyecekler getirir. Halının son sıraları dokunup bittikten sonra halıyı kayınvalide keserek tezgâhtan çıkarır. Bu uygulamadan amaç; kızın gelin gideceği evde kayınvalidesinden habersiz iş yapmaması, her işinde onun da fikrini alarak davranmasını sağlamaktır. Halı tezgâhtan çıktıktan sonra, kayınvalide ve beraberindeki kadınlar, gelin kıza bahşış ve hediyeler verir. Bu bahşış ve hediyeler yere serilen yeni halının üstüne atılır.³⁸

Halı, bu işin ticaretiyle uğraşan bir halıcı için dokunmuşsa, halının kesileceği gün halıcıya haber verilir. Halıcı gelince kadınlardan biri eline makas alarak “makas kesmiyor” der. Halıcı, çözgü tellerinin arasına bahşış olarak biraz para sıkıştırır sonra da halı kesilip tezgâhtan çıkarılır. Bahşış dokuyucular arasında paylaşılır.³⁹

Bünyan'da halı el ile kırkılır. Her dokuyucu kendi dokuduğu kısmı kırkar ve kırpıntılarını ayrı olarak biriktirir. Halıcı, halının bittiği gün her dokuyucunun kırpığını ayrı ayrı tartar. Kırpığı en az gelen dokuyucuya ilmelik ipi tasarruflu kullandığı için fazladan bahşış verilerek ödüllendirilmektedir.⁴⁰

Böylece dokuma sırasında fazladan ip kullanılması da ödüllendirme ile engellenmiş olur.

Fotoğraf 18: Dokunmaya Hazır Yeni Çözölmüş Halı Tezgâhı (Ercan Efiltili Arşivi).

38 Kaynak kişi: Yüksel Karahan'dan alınan bilgilere göre (03.06.2020)

39 Kaynak kişi: Fatma Bulun'dan alınan bilgilere göre (30.05.2020)

40 Kaynak kişi: Mehmet Bulun'dan alınan bilgilere göre (28.05.2020)

Aynı mahallede başka evlerde de halı dokunuyorsa kadınlar arasından gizliden bir “kim önce bitirecek” yarışı sürmektedir. Halıyı önce bitirenler yörede “aside” adı verilen tatlıdan yapar ya da helva pişirip birlikte yiyerek halının bitişini kutlarlar. Sonrasında dokuyuculardan biri eline kirkidini alıp komşu evde halı dokuyanların yanına gider ve “Bizim halı çıktı, size yardıma geldim” diyerek kendi halılarının bittiğini haber verir.⁴¹

2.8. Halı Gibi Malın Olsun

Halı Bünyan ve çevresinde 1900’lerin sonuna kadar bir yatırım aracı olarak görülmüştür. Dokuyucular, halıcılara dokudukları halının yanı sıra kendi evlerinde de birikim amacıyla halı dokuyarak bir köşeye koymuştur. Biraz birikmiş parası olan bu parayı halıya yatırmıştır. O dönemlerde halı istendiği zaman paraya dönüştürülebilir ve değerini kaybetmeyen bir ticaret malıdır. Bu sebeple Bünyan’da “Halı gibi malın olsun” sözü bir yatırım aracı olarak halının değerini anlatmak için söylenmektedir.⁴²

3. Sonuç

Türk kültürünün geçmişten günümüze en önemli öğelerinden biri olan halı dokumalarının, Bünyan yöresindeki ritüelleri ve sözlü kültür yönü bu çalışmada değerlendirilmiştir. Bünyan’da yüzyıllar öncesine dayanan halı dokuma geleneği ile beraber gelişip bugüne ulaşmış olan bu ritüeller ve sözlü kültür ürünleri, uygulamalar tespit edilerek bu bilgilerin aktarımı sağlamıştır.

Geleneksel dokuma kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasına güzel örneklerden olan halı dokumaya dair ritüeller ve sözlü kültür ürünleri, bugün anlamı unutulmuş birçok uygulamayı bünyesinde barındırmaktadır. Bir taraftan çalışıp diğer taraftan eğlenirken, dua ederken, dilek dilerken gerçekleşen bu uygulamalar geleneksel ortamında sürdürülmüştür. İnsan yaşamı, beşikten mezara kadar birçok ritüeli içinde barındırır. Bünyan’da halı dokuma sürecinde uygulanan ritüeller bu sürece, yer yer ibadet, çoğunlukla da büyü-mistik bir anlam yüklemiştir. Sadece dokumalarla ilgili olan ritüeller ve sözlü kültür bile Türk halk kültürünün ne kadar zengin bir birikime sahip olduğunun bir göstergesidir. Bu durum aynı zamanda halı dokumanın ne kadar önemsendiğinin de belirtilmesi açısından önemlidir.

Usta-çırak ilişkisi içinde anadan kıza aktarılan uygulamalar, bu güne kadar kültürel sürekliliği de sağlamıştır. Bu noktadan hareketle halı dokuma ustaları henüz hayattayken bu ritüeller ve sözlü kültür ürünleri kayıt altına alınarak geleneğin gelecek kuşaklara da aktarılması sağlanmalıdır. Tespit edilen ritüellerin her halıda tekrarlanması bu uygulamaların genel anlamıyla mistik, dini ve ayinsel yönünün de ortaya konulması gerekir.

Dokuma araştırmalarının geniş kapsamlı ve doğru yapılması halı kültürü ile yapılacak çalışmalar açısından önemlidir. Teknik ve malzeme özelliklerinin tanıtılmasından öteye yapan kişinin yaşadığı sosyal ortam, iklim, coğrafya, ekonomi, yemek kültürü, örf ve adetler hep birlikte araştırıldığında daha doğru sonuçlar alınabilir. Dokumalara sadece yaygın olmanın ötesinde bakabildiğimizde ekonomik ve kültürel olarak ileriye taşıyabiliriz.

Türk dokuma kültüründe “ya okuyup duracan, ya dokuyup duracan” sözüyle bilim ve sanata verilen değer anlatılır. Bu “İlim” ve “İrfan” gibi birbirinden ayrı düşünülemeyen ve tamamlayan bir kavramdır. Dokuma araştırmaları da bu bakış açısı ile yapılmalıdır.

41 Kaynak kişi: Fatma Solak’tan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

42 Kaynak kişi: Mustafa Solak’tan alınan bilgilere göre (18.05.2020)

KAYNAKÇA

- Akbaş, S. B. (1994). *Bünyan ve Yöresi Halk Edebiyatı, Folklor ve Etnografyası*. Kayseri: Bünyan Belediyesi.
- Akbaş, S. B. *Halı Dokuyan Kadınlar*. Kayseri.
- Akkoyun, A. (2020, Haziran 1). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Arslan, G. (2020, Haziran 1). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Boran, N. (2020, Mayıs 18). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Bulun, F. (2020, Mayıs 30). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Bulun, F. (2020, Mayıs 30). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Bulun, M. (2020, Mayıs 28). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Bulun, N. (2020, Mayıs 24). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Cengiz, F. (2020, Mayıs 21). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Efiliti, E. *Dokunmaya Hazır Yeni Çözülmüş Halı*. Kayseri.
- İnal, D. (2020, Haziran 3). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Karahan, Y. (2020, Haziran 3). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Kayıkcı, P. (2020, Haziran 2). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Koşça, H. (2020, Mayıs 29). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Koşça, Z. (2020, Mayıs 24). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Özdemir, R. (2020, Mayıs 21). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Solak, F. (2020, Mayıs 18). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Solak, M. (2020, Mayıs 18). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)

- Uyumaz, G. (2020, Mayıs 15). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Yüksel, H. *Halı Dokumaya Başlangıç*. Kayseri.

Görsel Kaynakça

- Fotoğraf 1:** Dokunmaya Hazır Yeni Çözülmüş Halı Tezgâhı. Kk: Efilti, Ercan. 55. Halı İmalatçısı ve Tüccarı, Kayseri Halıcılar Odası Başkanı, Ortaokul. (2020, Haziran 4) *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 2:** Halıya Dokumaya Başlangıç. Kk: Yüksel, Hasan. 55. Laborant, Ön Lisans. (2020, Haziran 4). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 3:** Halı Dokuyan Kadınlar, Kk: Akbaş, S. Burhanettin. 55. Öğretmen, Yazar. Yüksek Lisans (29/05/2020) *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 4:** Halı Dokuyan Kadınlar. Kk: Efilti, Ercan. 55. Halı İmalatçısı Ve Tüccarı, Kayseri Halıcılar Odası Başkanı, Ortaokul. (2020, Haziran 4) *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 5:** Halının Başlangıcında Koşturulan Çocuk. Kk: Akbaş, S. Burhanettin. 55. Öğretmen, Yazar. Yüksek Lisans (29/05/2020) *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 6:** Tezgâhın Yan Ağacında Asılı Üzerlik Otu ve İğde Dalından Nazarlık (İsmail Solak Arşivi)
- Fotoğraf 7:** Kader Çiçeği (İsmail Solak Arşivi)
- Fotoğraf 8:** Halı Dokumayı Öğrenen Kızlar. Kk: Yüksel, Hasan. 55. Laborant, Ön Lisans. (2020, Haziran 4). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 9:** Halı Dokuyan Kadın Kk: Yüksel, Hasan. 55. Laborant, Ön Lisans. (2020, Haziran 4). *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 10:** Tezgâhın Önünde Namaz Kılan Kadın Kk: Akbaş, S. Burhanettin. 55. Öğretmen, Yazar. Yüksek Lisans (29/05/2020) *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 11:** Halı Tezgâhı Önünde Çocuğunu Avutan Kadın Kk: Akbaş, S. Burhanettin. 55. Öğretmen, Yazar. Yüksek Lisans (29/05/2020) *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)
- Fotoğraf 12:** Halıcı Dokunan Halıyı Kontrol Ediyor. Kk: Efilti, Ercan. 55. Halı İmalatçısı Ve Tüccarı, Kayseri Halıcılar Odası Başkanı, Ortaokul. (2020, Haziran 4) *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan).

- Fotoğraf 13:** Çeyizlerin Olmasa Olmazı Sandıklı Halı.(İsmail Solak Arşivi)
- Fotoğraf 14:** Buhara Halı.(İsmail Solak Arşivi)
- Fotoğraf 15:** Telekli Halı.(İsmail Solak Arşivi)
- Fotoğraf 16:** Anağra (Natürel) Halı.(İsmail Solak Arşivi)
- Fotoğraf 17:** Halı Dokuyan Kadın (Seyit Burhanettin Akbaş Arşivi)
- Fotoğraf 18:** Dokunmaya Hazır Yeni Çözölmüş Halı Tezgâhı. Kk: Efilti, Ercan. 55. Halı İmalatçısı Ve Tüccarı, Kayseri Halıcular Odası Başkanı, Ortaokul. (2020, Haziran 4) *Bünyan Yöresinde Halı Dokumayla İlgili Ritüeller ve Sözlü Kültür*. (İsmail Solak, Röportaj Yapan)